

Dramatikken i grammatikken

Redigeret af
Rita Therkelsen
og
Eva Skafte Jensen

Institut for Kultur og Identitet
Roskilde Universitet
2009

Therkelsen og Eva Skafte Jensen, red.

zittiken i grammatikken

skrift til Lars Helloff

2009

Titel for Kultur og Identitet og forfattere. 2009

Eva Skafte Jensen og Rina Therkelsen

Kopiercentralen, RUC

978-87-7349-747-0

Indhold

Ulf Poulsen <i>Tilfælde</i>	7
Rina Therkelsen & Eva Skafte Jensen <i>Forord</i>	9
Anne Marie Helloff <i>Leg med sproget, lærske ryddemønstre</i>	11
Hennig Andersen <i>Noget om analogi</i>	15
Peter Brask <i>En middag i de rigtige omgivelser</i>	27
Tanya Karoli Christensen <i>Tag nu bare økometken. Om imperativ og modpartikler i dansk</i>	51
Per Dursi-Andersen <i>Semiotisk polyfoni. Inddirekte talehandlinger i dansk</i>	69
Michael Fortescue <i>Inkognitive konstruktioner og leksikalsk organisation</i>	89
Uwe Geist <i>"Jeg har aldrig modtaget EU-støtte uberørt". Pragmatik og argumentation</i>	105
Frans Gregersen <i>Semantik og samfund. Skitse til en sociosemantisk analyse</i>	121
Erik Hansen <i>Der-advetberne. En nanogrammatisk studie</i>	137
Peter Harder & Kasper Boye <i>Grammatikalisering, syntagmer og paradigmer</i>	143
Michael Herslund <i>Morfologisering og afmorfologisering</i>	157
Niels Hastrup <i>Det veltempererede alfabel. Det vesteuropæiske alfabet, skrivnesystem, strukturreglsmsen og Buchs wöhltemperierens Clavier. Tre nedslagspunkter sammenlignet.</i>	169
Lisbeth Falster Jakobsen <i>Lad os få analysere lidt mere på verbet at få. Få + perfektum participium ser i lys af Construction Grammar</i>	185
Charlotte Jørgensen <i>Retorik som handling i Orta Lehmanns Riedelstule</i>	203
Henrik Jørgensen <i>Bobaljik's paradoks og semingsskemaet</i>	219

Kilde Universitet

boks 260

0 Roskilde

- Searle, J. R. (2006). What is language? Some preliminary remarks, 6 November 2006.
- Searle, J. R. & D. Vanderveken (1985). *Foundations of illocutionary logic*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Thellefsen, T. & B. Sørensen (red.) (2007). *Livstegn. Encyklopædi semiotik.dk*. U st.: Haase og Søns Forlag.
- Thellefsen, T. & B. Sørensen (2007). Fællesskab, i Thellefsen & Sørensen (red.): *Livstegn. Encyklopædi semiotik.dk*. U st.: Haase og Søns Forlag, 83-85.
- Togeby, O. (2001). Kogtekirten—eller Hvorved skabes forbindelsen mellem udtryk og indhold?, i E. Engberg-Pedersen & P. Harder (red.): *Ikonicitet og struktur*. Netværk for Funktionel Lingvistik. København: Københavns Universitet, Engelsk Institut.
- Togeby, O. (2003). *Fingrer denne sætning? – Funktionel dansk sproglære*, København: Gads Forlag.
- Vygotsky, L. S. (1971). *Tænkning og sprog*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Whitehead, A. N. (1929). *Process and Reality: An essay in cosmology* (corrected ed.), New York: The Free Press 1978 (original ed.: New York: Macmillan).
- Wille, N. E. (2007). *Fra tegn til tekst. En indføring i teorier om sproglig kommunikation*. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur.

Litterær kilde

Horace: *The Odes and Epodes*, with an English translation by C. E. Bennett of Cornell University. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. London: William Heinemann. (Loeb Classical Library No. 33.) MCMCLXXVIII.

Ordkløveri? Om sætningskløvning på dansk

Af Ole Togeby

L. Hvad er en kløvning?

Hansen/Heloft skriver i den endelige, kopierede udgave af *Grammatik over det danske sprog* om sætningskløvning følgende:

(1)

§ 78 Sætningskløvning

SÆTNINGSKLØVNING består i en toleddet sætningskonstruktion, der formelt set indledes med en *der*-sætning:

det + være/bive + X

efterfulgt af en sætning der udtryksmæssigt ligner en relativsætning. Leddet X er et led der betydningsemæssigt og kombinatorisk hører hjemme i relativsætningen, men placeres i forsetningen.

for selvfølgelig var det lampens ånd der fra det ene øjeblik til det næste havde stillet det store

opog på benene (subjekt)

det var jo dig der skaffede mig lampen igen (subjekt)

det var skuespiller hun ville være (substantivprædikat)

det er Bayern München de skal spille mod (styrelse for præposition)

det er nu du skal i seng (tidsadverbial)

det var i seng du skulle (adverbialprædikat)

Sætningskløvningen har en særlig betydningfordeling. Leddet X, det udkløvede led, skal tolkes som fokuseddet, mens relativsætningen er præsupponerende (dens sandhed er forudsat, se 1 § 46. Det udkløvede led skal følgelig være et propositionelt led; det skal kunne benægtes.

det var ikke i seng jeg ville

det er ikke Bayern vi skal spille mod

Ingen sætningsadverbialer kan derfor udfylde X's plads, da de ikke kan komme under nægtselsens skopus.

*det var jo du hjælp os

*det var selvfølgelig balletdanser hun vil være

Men de kan udfylde normal kommentarfunktion i fokuseddet.

det var jo dig der hjælp os

det er selvfølgelig balletdanser hun vil være

Oversætningen er ofte en hovedsætning, men behøver ikke være det:

hvis det er han hun skal giftes med, må jeg sige jeg er påf ved du om det er i dag det sker?

når det er jer selv i rammer, er det så en god idé?

Se i øvrigt den detaljerede redegørelse i XX § 17, Hansen/Heloft (2007: BD 1 Kapitel II, side 455 ff.)

Her kommer så til sammenligning hvad der står i en nys udkommen lærebog om tekstlingvistik, nemlig Lis Holm 2007: *Fra ord til sætning til tekst – tekstlingvistik i dansk-faget*, om det samme emne:

- (2) **Kløvede sætninger**
Når man omdanner en sætning til to sætninger ved at kløve en umarkert sætning i to dele, producerer man markerede sætninger.

EKSEMPEL (på sætning, der kløves):
Andemor lå på sin rede = umarkert.

Det var andemor, der lå på sin rede. Her er der to sætninger:

Det var andemor, og der lå på sin rede.

Første sætning: tema-temafordeling (sic): *det = tema.*

Var andemor = rema

Anden sætning: tema-temafordeling: *der = tema.*

Lå på sin rede = rema.

Sætningskløvning kan anvendes til at markere forskellige bestanddele i en umarkert sætning.

EKSEMPEL:

Det var en rede, andemor lå på.

Det var andemor, der lå på en rede.

Når man læser den kløvede sætning, fornemmer man, at den er markeret, men tema-remaaanalysen forklarer ikke hvorfor, når vi som ovenfor analyserer hver sætning for sig med hensyn til tema-tema-fordeling. Det er derfor mere formålsjælnigt at opfatte hver af sætningerne som henholdsvis tema og rema på et højere niveau end på sætningsbestanddelstrukturer, nemlig på tekstiniveau. *Det var andemor = tema, der lå på sin rede = rema.* De to sætninger udgør henholdsvis tema og rema. Holm (2007: 46f).

Her skal det tilføjes at tema og rema i bogen ellers defineres således:

- (3) Tema skal forstås som det, som sætningen handler om eller tager udgangspunkt i, og det element står som regel først i sætningen. Tema er ofte forudsat bekendt i konteksten. Derfor kaldes tema for den kontekstforudsættende del af sætningen (...). Rema er resten af sætningen og udtrykker det, som sætningen fortæller om tema. (s. 41) Skillelinjen mellem en sætningens tema og dens rema går ved det finite verbal, forstået sådan, at remadelen indledes med det finite verbal. (s. 42) Hyperlemmer fortæller os altså, hvor vi bevæger os hen i en fase af teksten, mens hyperlemmer fortæller os hvor vi har været. (s. 70)

De to fremsætninger siger nærmest det modsatte af hinanden. Om eksemplet: *Det var en rede, andemor lå på*, må Holm sige: *Det er en rede = tema, andemor lå på = rema*, og Hanssen/Heltoft må sige: Det udkløvede led, *en rede*, er i fokus, mens sætningen, *andemor lå på* er præsupponerende.

Nu bruger Hanssen/Heltoft ikke ordene *tema* og *rema*, og Holm bruger ikke ordet *fokus*; men ingen af dem vil vist protestere mod at vi siger at 'kontekstforudsættende' = 'præsupponeret information', at leddet på 'førstepladsen' normalt er en del af 'temaet',

og at 'fokus' en del af 'temaet'.

Men det er ikke det rene ordkløveri; de to bøger analyserer den samme sætning. *Det var en rede andemor lå på*, fuldstændigt modsat med hensyn til informationsstruktur. Hvad skal man da tro? Er *en rede* tema eller fokus, eller begge dele? Det er det denne artikel handler om, og med dette udgangspunkt vil jeg undersøge hvilket begrebsapparat der er det mest hensigtsmæssige til at beskrive det man gerne vil opfatte som informationsstruktur.

II. Den grammatiske analyse af sætningskløvninger

Lis Holm synes at anlage at eksemplet *Det var en rede, andemor lå på* består af to sætninger, nemlig første sætning: *Det var en rede* og anden sætning: *andemor lå på*. Denne opfattelse kommer antagelig fra Halliday (1994), eventuelt gennem Andersen m.fl. (2001) og Martin and Rose (2003), hvor tema defineres som den første intonationsbølge, og rema som den anden. Det må imidlertid betegnes som en fundamental fejltagelse. Der er, som det senere skal vises, på dansk ikke, netop to intonationsstoppe som sætningen indeholder.

Sætningen *Det var en rede, andemor lå på* består af én helsætning, nemlig: *Det var en rede, andemor lå på*. Et af leddene i denne sætning udgøres af en sætning (dvs. en ledsætning), nemlig: *andemor lå på*. Det der er tilbage af helsætningen hvis man fjerner ledsætningen fra den: *Det var en rede*, er ikke nogen sætning og slet ikke noget led, men et par led i en (hel)sætning der mangler et obligatorisk led, nemlig ledsætningen.

Hanssen/Heltoft synes næsten at begå den samme fejl når de skriver: *Ledder X er et led der betydningsmæssigt og kombinatorisk hører hjemme i relativsætningen, men placeres i forsætningen, for hvad er 'en forsætning'?*

Næste problem er hvad led ledsætningen, *andemor lå på*, er i helsætningen. Holm skriver ikke noget om det, men Hanssen/Heltoft synes at mene at det er en relativsætning (eller i det mindste en sætning "der følger relativsætningsmønstret"), og at helsætningen altså indeholder et led der er prædikativ, og som hedder: *en rede, (som) andemor lå på*. Denne opfattelse kan findes hos mange forfattere (Mikkelsen 1911, Svenske Akademien grammatik 1999, Vikner 1973).¹

¹ På svensk kan man altid indsatte et *som*, og svenske grammatikere har derfor ikke umiddelbart se

Men den kan ikke være rigtig (Togeby 2003 § 147). Prøv at se på de to sætninger.

- (4) (a) *Der var denne hund (at) vi så i går.*
 (b) *Denne er den hund (som) vi så i går.*

(a) er en kløvet sætning, og (b) er en sætning med et nominal der indeholder en underordnet relativsætning. Prædikativet i (b) er nominalen *den hund (som) vi så i går*, hvor *den* henviser kateforisk til indholdet af *(som) vi så i går*; prædikativet i (a) er nominalen *denne hund*, hvor *denne* henviser deklisk eller anaforkisk til en kendt hund i den omtalte situation. I den kløvede sætning (a) er det formelle subjekt det tryksvage ord *Der*; det kan ikke have stærktryk (Hansen 1995), det kan ikke erstattes af *denne*, og det henviser kateforisk til indholdet af den efterfølgende ledsætning (*at) vi så i går*, som altså er det egentlige subjekt (Halliday 1994, s. 98). Ordet *Denne* i (b) henviser deklisk eller anaforkisk til en kendt entiet i den omtalte verden. En sætningskløvning (a) og en sætning med en relativsætning i prædikativnominalet (b) er således forskellige konstruktioner der har forskellig betydning. Det ser ud til at der altid på dansk (også i rigsmål efter ens sprogfølelse) kan indsættes et *at* (Hansen 1983, Thrane 2001, 3.5.1), fx *der er på fredag at han kommer*, og hvis prædikativet er et nominal, i talesprog som *at der*, fx *Det er Peter som at der kommer*, men aldrig de samme led i andre rækkeløjer (Nøkke 1984, s. 100). Se følgende autentiske eksempel fra Netter:

- (5) Hej med jer, MIB!
 Endelig fik jeg mulighed for at lige læse på Jeres hjemmeside, som at jeg nu lige kigger på. Det er jo utrolig mange, som at der har besøgt Jeres hjemmeside eller hva? Hvis I endnu engang får brug for lidt hurtig sen allensmad inden en koncert, kan I bare sige til, så er der måske en, der serverer for jer. Men I skal ikke tro, at der bliver lavet flere bagtagper!
 Mor, alias Træppebakken, alias Vibeke Larsen, Randers.
<http://honne7/inet/lede/dk/skrivte/lelse.htm>

Det ser ikke ud til at *som at der* er dialektal, men fordi konstruktionen forbydes i skolen, opleves den som lavsprog.

Sætningerne a) *Det var det barn politiet ledte efter* og b) *Det er det barn politiet ledte efter* er henholdsvis en kløvningsskonstruktion og en sætning med et nominal med

at ledsætningen kan være noget andet end en relativsætning: jeg er dog tilbøjelig til at mene at de også i svenak har to forskellige konstruktioner, som adskiller sig ved de samme urak som de danske (trykforhold, tempusforholdene, dobbeltkløvning). Det samme gælder i og for sig fransk og engelsk hvor både *som* og *at* hedder *que* og *that*.

en relativsætning. a) har tryksvagt *Det*, b) trykstærkt. Trykgrupperne er forskellige i de to sætninger (og bør derfor efter Hallidays teorier analyseres forskelligt med hensyn til tema-remna, hvad de danske Halliday-grammatikere vist har overset).

(6)

<i>Der</i>	<i>var det barn</i>	<i>politiet ledte efter</i>
Kløvning	1. trykgruppe	2. trykgruppe
<i>Der</i>	<i>er det barn</i>	<i>politiet ledte efter</i>
relativkonstruktion	1. trykgruppe	2. trykgruppe

I det hele taget kan man ikke overføre Hallidays begreber uden videre til dansk, for ordstillingen er forskellige på dansk, som er et V2-sprog (med det finte verbum på sætningens andenplads), og engelsk som er et SV-sprog (aldrig med subjektet foran det finte verbum). Ordstilling og trykgrupper signalerer således ikke det samme på dansk og engelsk.

Der findes en del lest hvormed man kan skelne mellem en sætningskløvning og en almindelig sætning med et nominal med relativsætning:

1. I kløvninger (med nominaler som prædikativet) skal de to finte verber have samme tid: a) *Det var det barn politiet ledte efter*, i relativkonstruktionerne kan verberne have forskellig tid: b) *Det er det barn politiet ledte efter*.

2. Nægtelsen har forskellige virkeområder i de to konstruktioner: *Det var ikke det barn politiet ledte efter* betyder: 'Det politiet ledte efter, var ikke det barn', mens *Det er ikke det barn politiet ledte efter* betyder: 'Det barn politiet ledte efter, er det ikke'.

3. Kun kløvninger kan fordobles: *Det er i Roskilde det er onsdag (at) der er koncert*. Det kan man ikke med relativkonstruktioner: man bliver nødt til at sige: *Denne er Roskilde, hvor det er onsdag (at) der er koncert* eller *Denne er hvor der er koncert*, og hvor *den er om onsdagen*.

4. Man kan se at prædikativet er led i ledsætningen af det forhold at det hedder *Det var sin (egen) rede hun lå på* og ikke *Det var hendes rede hun lå på*. Man kan ikke have *sin* i relativkonstruktionen: **Denne er sin rede som andemor lå på*.

Den analyse af kløvede sætninger som Diderichsen giver i *Elementær dansk grammatik* 1946, står således stadigvæk uantastet:

- (7) c) *Sætningskløvning*. Naar en Størrelse særlig eftertrykkeligt skal fremhæves eller udpeges, kan det ske paa den Maade, at den gøres til Prædikativ i en Sætning med *der* som Subjekt og *er* (*bliver*) som Finit (§ 68 Till. 1). Den Sætning, hvort Ledet, „skulde have haft Plads“, efterskikkes da som

en løst tilknyttet Betsætning i Ekstraposition: *Der er ikke mig, der (eller som) har stået Ruden tin* (jf.: *Jeg har ikke stået Ruden tin*) | *Der var ikke ham, (som) jeg mente* (jf.: *Jeg mente ikke ham*) | *Er det først paa Onsdag, (at) han kommer?* | *Der er vist Generalkonsul, (at) han er* | *Der er ikke ligefrem nye, (at) han gør* | *Hvad er det, (at) han hedder?* (jf.: *Hvad hedder han?*). Denne Betsætning har ingen normal Ledfunktion i Sætningen med *der er* ..., og man undgår helst at give den en indledende Konjunktion: hvis det Led, der fremhæves, skulde have været Subjekt, indskrænktes det ligesom i Relativsætninger og afhængige Spørgesætninger (§ 69 Till. 2); som Konjunktion bruges *som*, hvis Ledet skulde have været Substantiv, *at*, hvis det skulde have været Adverbial, Prædikativ eller Verbal (se Eksemplerne ovf.). – I Svensk bruges overalt *som*. Man kan ogsaa lade den udpegede Sætning staa sidst og forme det øvrige Sætningssindhold i et Relativkompleks med *hjemhvad* eller *denndetde*; herved sættes Tilhørene mere i Spænding: *Hvem (den) der blev glad, (det) var mig!* (jf. *Der var mig, der blev glad*: *Jeg blev glad*) | *Hvem jeg ikke traf, (det) var Gerda*. – Om „der-Kløvning“ se S. 271.

Diderichsen (1946: § 75c).

Den katalofriske henvisning fra det tryksvage *der* i kløvningen til ledsætningen sker med et almenhenvisende *der*, som et det man har i *Staten, det er mig, Silé, det er godt*, hvor *der* henviser til det som *Staten* og *Silé* henviser til, selv om *der* er intetkøn, *Staten* fælleskøn og *Silé* flertal, nemlig med betydningen: 'det at nogen fungerer som stat' og 'det at spise silé'.

Holms eksempel *Der var en rede Andemor lå på driller, for Der var en rede, andemor lå på* er, som løstrebet eksempel uden kontekst og uden lyd på, faktisk tvetydigt: de to betydninger læses op forskelligt: – *Der, øvar øen rede, andemor lå på* (sætningskløvning) og *Der øvar øen rede, andemor lå på på* (= nominal med relativsætning).

Man kan nu ved eksemplet lægge mærke til at det i Holms fremstilling ændrer sig.

Først hedder den ukløvede og umarkerede sætning *Andemor lå på sin rede*, men senere må den umarkerede sætning skulle have heddet *Andemor lå på en rede*. Grunden til at Lis Holm laver eksemplet om, kan man kun gisne om, men mon det ikke har at gøre med ubeløbet ved ordet *sin* i *Der var sin rede, andemor lå på*. Som kløvet sætning skal den nemlig hedde *Der var sin egen rede Andemor lå på*, fordi *sin egen* er den trykstærke form af det normalt tryksvage *sin*, og prædikativet i en kløvning skal være trykstærkt. Sætningerne betyder selvfølgelig ikke det samme, og det er temmelig usandsynligt overhovedet at finde sætningen *Der var en rede, andemor lå på*, mens det er mere sandsynligt at finde sætningen *Der var sin egen rede Andemor lå på*. Herom senere.

III. Sætningskløvning som en del af teksten

Der er indledt en del syntaktiske forhold som endnu ikke er forklaret: Hvorfor kan ikke alle ord i en sætning udkløves? Hvorfor forekommer kløvning, i modsætning til

fremhævelse ved frontstilling (i fundamentfeltet), også i ledsætninger? Hvorfor kan kløvede sætninger ikke forekomme hvor som helst i en tekst. Hvorfor skal hetsætningsverbet og ledsætningsverbet have samme tempus?

Diderichsen, der ikke har de ord til betegnede enheder i informationsstrukturen som bruges af Holm, Hansen/Helløft: *tema* og *rema*, *emne* og *kommentar*, og *fokus*, siger blot: *Når en Størrelse særlig effektivt skal fremhæves eller udpeges ... Men hvad er udpegnings?*

UDPEGNING ved sætningskløvning sker kun i situationer i) hvor alle oplysninger om den omtalte situation (om den handlende, genstandsrollen, modtagerrollen, foregangen, tiden, og omstændighederne osv.) er FORUDSAR sande og kendte, ulydningen oplysningen om én af situationens roller eller pladser, og ii) hvor det som prædikativ i en identitetsprædikation er FREMSAR hvem (af en mængde af de på forhånd kendte, mulige kandidater) der udfylder den udfyldte rolle, iii) med den LOGISKE FØLGE (nemlig af identitetsprædikationen) at ingen andre af kandidaterne udfylder pladsen.

Eksempel: *Hanne, Peter, Søren og Ulla spillede kort om hvem der skulle til koncerten; det var Ulla der vandt.* i) I kortspil kan der findes en vinder (men det er ikke sagt hvem det blev); ii) mængden af mulige vindere er Hanne, Peter, Søren og Ulla, og af dem vandt Ulla, og iii) det vil sige at Hanne, Peter og Søren ikke vandt. Man ser at den kløvede sætning *der var Ulla der vandt* bruges i andre situationer end den ukløvede sætning *Ulla vandt*, som ikke kun bruges i en situation hvor det vides at der skulle findes én vinder, og som ikke indebærer at ingen af de andre ikke også vandt.

Hvis de forudsatte oplysninger har stået umiddelbart før den kløvede sætning, kan ledsætningen i kløvningen udelades ved ellipse. Se på følgende eksempel:

- (8) 1/ Da Jesus havde sagt det, gik han ud sammen med sine disciple og over på den anden side af Kedronbækken, 2/ hvor der var en have, 3/ som han og hans disciple gik ind i, 4/ Også Judas 5/ som forfødte ham, 6/ kendte det sted, 6/ for dér mødtes Jesus ofte med sine disciple, 7/ Judas tog så vægtskyrken og nogle af ypperstepræsternes og fariseernes tempelvægter, med sig og kom derved med lygter og fæklær og våben, 8/ Jesus som vidste alt, hvad der skulle ske med ham, 9/ gik ud til dem og spurgte: 10/ "Hvem leder I efter?" 11/ "Jesus fra Nazaret," 12/ svarede de, 13/ Jesus sagde til dem: 14/ "Der er mit," 15/ Også Judas, 16/ som forfødte ham, 15/ stod sammen med dem, 17/ Da Jesus sagde: 18/ "Det er mig," 17b/ vэг de tilbage og faldt til jorden, 19/ Han spurgte dem så igen: 20/ "Hvem leder I efter?" 21/ "Jesus fra Nazaret," 22/ svarede de, 23/ Jesus sagde til dem: 24/ "Det er mig, 25/ det har jeg jo sagt til jer, 26/ Når det altså er mig, 27/ I leder efter, så lad de andre gå," 27/ For sådan skulle de ord, han havde sagt, gå i opfyldelse: 28/ "At dem, du har givet mig, har jeg ikke ladet nogen gå fortabt."

Det nye testamente, Johannes 18, oversættelse 1997.

Her er meningen med 14/ og 24, 'Det er mig der er Jesus fra Nazaret', men *der er Jesus fra Nazaret* er udeladt. I 26/ er ledsætningen *I leder efter* ikke udeladt, for her er afstanden til anaforen længere og oplysningen fra sætning 7/ glædet ud af opmærksomhedsfeltet (Togeby 2003, § 122).

Ellers ser man det samme mønster; j) forudsættelse: Vagterne leder efter nogen; ii) fremsættelse: Blandt Jesus og de resterende 11 disciple (og måske andre) i haven er Jesus den de leder efter; iii) med den logiske følge: At der ikke er de andre. Med valget af en kløvningsskonstruktion meddeles Jesus således også: 'I leder ikke efter de andre'.² Derfor er sætningen et argument for: 'Lad de andre gå!'. Begrundelsen for denne ændring er altså lige præcis det der er impliceret af den fremsatte identitetsprædikation: 'I leder ikke efter de andre', dvs. udelukkelse af de logiske alternativer til det udpegede element.

IV. Hvad skal vi med kløvninger?

Blandt dem der skriver om sætningsskløvning, synes der ikke at være enighed om hvad kløvninger bruges til. Milkelsen 1911: Enhvert led undtagen omsagnet kan udhæves; Diderichsen 1946: En støtrelse fremhæves eller udpeges særlig eftertrykkeligt; Nøkke 1984 og Hansen/Heloft 1997: Kløvningen identificeret meddelersens fokus; Hansen 1995: Det udkløvede led opfattes af den talende som ytringens vigtigste informative led, Thirane 2001 og 2003: Kløvningen er en topikaliseringsform³ der fremhæver et topic som allerede er sat (i modsætning til *sikke*-konstruktioner og fundamentaltopikalisering som sætter et topic); Halliday 1994: Sætningsskløvning retnatiserer ét led og tematiserer alle de andre;⁴ Andersen m.fl. 2001: Man fremhæver en omstændighed eller kvalitet ved omsagnet i stedet for selve subjektet og tematiserer det; Holm 2007: (Første del af kløvningen) fortæller os hvor vi bevæger os hen (i modsætning til sidste del som fortæller hvor vi har været); Telesman 1999: Det udbrudte led tilhører en mængde som taleren forudsætter bekendt, og specificerer udførmende det som lades uspecificeret i præpositionen af ledsætningen. Mest interessant er Gelltrup m. fl. 1986,

2 Nøkke (1982) skelner mellem hvad der er stærkt præsupponeret (dvs. i) forudsat sandt og kendt af modtagerne, og stærkt præsupponeret (dvs. iii) den forudsat sande logiske følge af det fremsatte som er ny information for modtagerne.

3 Det er forvirrende at fremhævelse i den generative grammatik kaldes *topikalisering*, hvad det jo ikke er. Thiranes pointe er faktisk at det er ledsætningen der er gjort til emne. Ikke det udkløvede led.

4 Halliday siger således faktisk om kløvninger der modsatte af hvad Holm siger.

som siger at sætningsskløvning retnatiserer ét led og tematiserer alle de andre og har den funktion at strukturere teksten ved at artikulere et emneskift, nemlig ved en samlet karakteristik af det foregående, der skal være det overordnede tema i det følgende. Hvad skal man da tro?

I min terminologi er subjektet normal EMNE (tema), og omsagnet MEDDELELSEN (rema), hvoraf den FORGRUNDEDE information (fokus, markeret ved stærktryk og slutposition) har et SIGTE⁵ hen mod et senere BUDSKAB med teksten.

Min teori er så at den forudsatte ledsætning i kløvninger er det egentlige emne som der katalorisk henvises til med *der*, og at det finite verbums identifikationsprædikation er meddelelsen som ikke har nogen forgrund og sigte, men er konklusionen på et dilemma som modtagerne (men ikke afsenderen) har haft (om hvilket af de givne alternativer det givne udsagn gælder for). Det udkløvede led er ikke fremhævet eller modstillet⁶, men udpeget, så man kan gå over til det næste (ofte de andre alternativer). Den bedste betegnelse for meningen med en kløvningsskonstruktion er således KONKLU-DERENDE UDPEGNING.

I (8) vælger Jesus sætningsskløvning, for at kunne konkludere noget som er følgen af iii): 26b/ *så lad de andre gå*. Lis Holms eksempel i (2) er, skønt det her kommer til at se sådan ud, ikke et autentisk eksempel fra H.C. Andersens eventyr *Den grimme Ælling*, hvorfor man ikke kan finde dets funktion i teksten. På dette sted står der nemlig:

- (10) Midt i Solskinnets lene der en gammel Herregård med dybe Canaler rundt om, og fra Muren og med til Vandet voxte store Skræppeblade, der vare saa høje, at smaa Børn kunde opreise under de største; der var ligesaa viltsomt derinde, som i den tykkeste Skov, og her laae en And paa sin Rede; hun skulde rugge sine smaa Ællinger ud, men nu var hun næsten kjed at det varede saa længe, og hun spjalden fik Visit: de andre Ænder holdt mere af at svømme om i Canalerne, end at løbe op og sidde under et Skræppeblad for at snadde med hende.

Der er her ikke givet en kontekst (med alle oplysninger, undtagen en) som muliggør kløvning. Til sætningen *Der var sin (egen) rede andemor lå på* kunne man godt konstruere en situation hvor der var flere reder, og andemor havde været forvirret og ikke vidste om hun lå på sin egen rede eller på en af de andres, og det nu skulle udelukkes at det var en af de andres. Så ville denne kløvning have været på sin plads, men sådan er

5 Togeby 2003 § 108, 'sigte' svarer til det som Nøkke kalder 'argumentativ værdi'.

6 Hvis et anaforskift eller delvisk element bærer fokus, er det konstantivt. Halliday 1994, 8.5.

Andersen ikke.

Derimod er det meget svært at konstruere en kontekst hvor det havde været på sin plads at sige den sætning som Lis Holm vælger som eksempel: *Det var en rede andemor lå på.* Det skulle nemlig være en situation hvor andemor kunne ligge på forskellige givne ting: reder, huller i jorden, hatte, træsko osv. Og så skulle det være en pointe at andemor ikke lå på noget andet end en rede. Den situation lader sig næsten ikke udænke.

Man kan godt have et ubestemt nominal som prædikativet i en kløvning, fx *Det er en bil barnets tegning forestiller* og så er kravet at der har været omtalt en mængde af ting som tegningen kunne forestille, herunder en bil, og at det så er en pointe at det ikke er en mor eller en banan. Det lader sig konstruere. Men *Det var en rede andemor lå på* – Nej.

(11)

Politiken 20/2-08 II s. 9

I eksempel (11) ser man principperne i-iii) fungere: FORUDSÆTTELSE: De dygtige læger er enten på de private eller offentlige hospitaler. FREMSAT: De dygtige læger er dem der

er på privathospitalerne; MEDDELT LOGISK FØLGE: De er ikke på dette offentlige hospital, dvs. SIGTE: 'Du er ikke en dygtig læge.' Formålet med kløvningen er således indirekte at meddele modtagerne den logiske følge af den fremsatte information iii).

Dilemmet er kun modtagernes, og det opstår på grund af afsenderens ordning af oplysningerne. Det ser man tydeligt ved kløvede spørgsmål der vælges når spørgeren (som jo er den fremsatte kløvningens modtager) godt ved at hun eller han burde have vidst det der spørges om: *Er der i morgen (at) Peter kommer?* (Telemann m.fl. 1999, § 38).

I modætning til Holm har Hansen/Heltoft autentiske eksempler herhåndt:

(12) *For selvfølgelig var det lampens ånd der fra det ene øjeblik til det næste havde stillet det store optog på bærene.*

Det er taget fra Villy Sørensens genindgiving af Aladdin, hvorfra jeg om lidt skal citere et længere stykke. Men først baggrunden:

(13) Situationen er den at Aladdin har fået en vidunderlig lampe med hjem fra en hermetisk hule uden at kende dens kræfter; hans mor Morgiane vil pudse den, og så kommer lampens ånd frem, da de beder den at bringe noget spise og drikke, kommer det straks, og det på guldfade og i sølvbægre. Selv om de forstår at de kan kommandere med ånden, gør de det ikke. Især fordi Morgiane er bange for den, og de skaffer mad ved særlige guldfadene og sølvbægre. Aladdin kommer en dag til at se sultanens datter Gulnare i badet, bliver straks forelsket i hende og beslutter at han vil gifte sig med hende. Han sender sin mor op til sultanen med alle de ædelstene som han havde fået med fra en underjordisk hule sammen med lampen, for at hun skal annode om Gulnare hånd på hans vegne. Sultanen er ikke afvisende, men kræver at Aladdin som brudekøb sætter fyre fæde af guld fyldt med ædle stene, båret af fyre sorte og fyre hvide slaver, og så står der: *Men samme dag, i sultanens træffehal, da mange mennesker som sedvanligt fremgik sig frem for at bringe sultanen, kom der et optog til slotet, som – efterhånden som det kom frem på slottet – viste sig at være akkurat sådan som (...) forlangt (...). Bagføler kom Morgiane, der skulle overbringe sin søns gave, men som dog denne gang slap for at bære den selv. Sultanen låber både næse og mund og her kommer så det lange citat:*

(14) Og sultanen sagde til Morgiane: "Rejs dig og gå hjem til din søn og sig ham tak for hans store gave. Jeg venter ham med åbne arme og brylluppet kan så snarest beklige."

Da Morgiane kom hjem med den besked – og denne gang kan hun endnu hurtigere hjem – omfavnede Aladdin hende og takkede hende på det sømteste. Nu skulle det være slut med at gå rundt for hant, fra nu af skulle han blive båret i bærestol som sultanens datters svigermor. Morgiane var helt fornumlet og ikke helt glad: hun var nok bange for at Aladdin nu skulle blive for stor på den, og så kunne hun ikke lade være med at tænke på den trolde lampe, som hun helst ikke ville tænke på.

For selvfølgelig var det lampens ånd der fra det ene øjeblik til det næste havde stillet det store optog på bærene. Aladdin havde ellers ikke troet lampen, siden hans mor havde villet pudse den. Der skulle jo stadig være mod til at fremkalle en ånd, der er mange gange større end en selv, og Aladdin kunne heller ikke vide om lampen ville blive ved med at virke, og det var ingen han kunne spørge. Måske kunne han spørge lampens ånd selv, men det generte han sig for. Og da han nu for anden gang i dag måtte forsvare ånden for at bede den – eller byde den – at arrangere hans fritagelse til slotet, lystede han igen lidt på hænderne: 'tænk om ånden kun lod sig fremkalde en

gang om malmheden, så ville brylluppet slet ikke blive til noget. Nå, men han tog lampen og gned, og den værdige ånd fyldte straks rummet og sangde som den plejede: "Ieg er lampens ånd, og jeg lyder den, der byder, og har lampen i sin hånd".

Aladdin gengivet af Villy Sørensen illustreret af Ericol le Cain, 1981.

Sætning (12) opfylder alle krav til at kunne forekomme som kløvning på dette sted: 1) Nogen har stillet det store optog på benene: Morgiane, Aladdin eller ånden. ii) blandt dem er det ånden, iii) og ikke Morgiane eller Aladdin. Men hvorfor vil Villy Sørensen gerne have at vi forstår at der ikke er nogen anden end lampens ånd der har ansvar for at stable optoget på benene? Det er især påfældende eftersom det senere i teksten står at der faktisk ER en anden end ånden der har været med til at stable optoget på benene:

(15) *Og da han (Aladdin) nu før anden gang i dag måtte forsvare ånden for at bede den – eller byde den – at anvilgere hans frætoeg til stønen, rystede han læzi hidt på hænderne ...*

Heraf fremgår det tydeligt at det er Aladdin der har budt lampens ånd at stable det første optog på benene, sådan at det bliver anden gang når han sætter den til at lave et frætoeg hvor han selv går med. Villy Sørensen har også på anden måde ledt os på vilsspør, nemlig ved at lave afsnitsindelingen lige før kløvningen i stedet for lige efter. Heraf må man tro at de to sætninger i (16) hører sammen, hvad de ikke gør. Kløvningen har nemlig markeret at Morgianes dlemmā nu er slut, så vi kan gå over til noget andet:

(16) *For selvfølgelig var det lampens ånd der fra det ene øjeblik til det næste havde stillet det store optog på benene. Aladdin havde ellers ikke rørt lampen, siden hans mor havde villet midde den.*

(16) må man (første gang man læser den) forstå således at Aladdin forresten ikke havde rørt lampen (hvor ellers opfattes som tryksvagt med betydningen 'forresten' DDO betydning 5). Når man senere har læst (15), studser man og vender tilbage til (16) og forstår at ellers er trykstærkt og lige præcis betyder 'udover at han havde bedt den om at lave dagens første optog'.

Det er (12) der har vildført os til at omtolke ellers. (12) indeholder nemlig ordet *sejlfølgelig*, som betyder 'som anses for helt naturlig og forventelig'. *Sejlfølgelig* er et ytringsadværbium der angiver afsenderens attitude til udsagnet, og altså forudsætter viden om hvem der som afsender har ansvar for at anse noget for naturligt: i dette tilfælde er det dog nok ikke Villy Sørensen der synes at det er en selvfølge at det er ånden der alene har stablet optoget på benene – det er Morgiane, og sætningen er dæk-

ket direkte tanke fra Morgianes bevidsthed. Det er Morgiane der spørger hvem det er der har stillet optoget på benene. Således løkket ind i Morgianes tanker tillægger vi også hende at mene at Aladdin 'ellers' ikke havde rørt lampen.

Ved hjælp af kløvningen i dækket direkte tale i (12) får Villy Sørensen – uden at sige det – os til, efter at vi har læst (15), at forstå det er Aladdin der har bedt ånden lave optoget – uden at spørge sin mor om lov, og at moderen derfor tror at det er lampens ånd der har lavet optoget helt af sig selv. Hvorfor spiller Villy Sørensen sådan kispus med os læsere?

Jo, det er hans kunstneriske måde at få os til selv at fante pointen i historien uden pædagogiske pegepinde. Hvorfor skal Aladdin være så heldig at han får sultanens datter og det hele sultanat? Det skal han fordi han tør gøre noget andet end hans mor vil have, og det uden at spørge hende. Og det skal vi selv regne ud, det er ikke noget Villy Sørensen udtrykkeligt fortæller os, det er noget han kommunikerer til os ved kløvning i dækket direkte tale.

Så det eksempel på sætningskløvning som Hanssen/Helløft har fundet, er netop den sætning som indeholder hele historiens *pointe* eller *morale* i Villy Sørensens gengivning. Det er ikke småting en kløvning af sætningen kan udrette i teksten.

V. Hvad er informationsstruktur?

Forfattere der skriver om kløvning, prøver at forklare formålet med kløvning ved informationsstruktur, men det er ikke krystaklart hvad informationsstruktur er – med Holm som et tydeligt eksempel. Det vil jeg prøve at rede ud i dette sidste afsnit.

Når man beskriver hvorledes konkrete sætninger fungerer i kommunikationssituationen, må man skelne mellem ytringernes FORM (det afsenderen gør så det kan opfattes af andre) og FUNKTIONEN, meningen, indholdet med ytringen som afsenderen ønsker at dele med modtagerne. Ytringens formenheder er lydene, som samles i morfemer (og ord), som samles i sætninger, som samles i tekster. De vigtigste formkategorier er i tekstlingvistikken rækkefølgen af leddene inden for sætningens grænser, herunder hvilket ord der er frontstillet i fundamentfeltet, fordelingen af sætningstryk og rækkefølgen af sætningerne i teksten.

Man kan skelne mellem forskellige funktioner som dele af ytringer kan have i kommunikationen (Togeby 2003, §§ 7-9): Nogle formenheder (rodnorfemene) har den

konceptuelle funktion at beskrive SAGFORHOLDET i den omtalte situation (det kaldes semantik). Andre formerheder (fleksivformerne, funktionsordene og deres rækkefølge) har den funktion at kommunikere ordenes henvisninger og udsagnets realitetsstatus og SANDHEDSVÆRDI, dvs. forankringen af den omtalte situation til kommunikationssituationen (det som kaldes logik). Til dels de samme formerheder (trykfordelingen, ordstillingen og sætningstrækkfølgen) har den funktion at signalere informationernes tilgængelighed og RELEVANS i kommunikationssituationen (det er det der kaldes informationsstruktur). Og endelig har kompleksiteten af alle formerhederne den funktion at signalere og skabe ytringens status af SOCIAL SPRØGHANDLING, den funktion hvori alle de andre funktioner samles (det er det der af nogle kaldes pragmatik).

Nogle formerheder (nemlig trykfordelingen, morfemtyperne, ordstillingen, herunder især frontstillede og sluttstillede led, og sætningstrækkfølgen) har to informationelle funktioner, dels at signalere om en information er operationel, repræsentationel, fremsat, forudsat (præsupponeret), meddelt per implikation eller underforstået (ved implikatur), og dels at signalere hvad der er udsagnets benævnte emne (topic, tema), meddelelse (comment, kommentar, rema), forgrund (fokus) og sigte (argumentative værdi), således at sætningerne kommer til at få den rigtige funktion i opbygningen af hele tekstens budskab. Informationssteorietisk kan man skelne mellem om et udsagn i tekstens helhed er generisk, præsentation, tilføjeelse, benægtelse, modstilling eller identifikation (Togeby 2003 §§ 134-147).

Læg nu mærke til at der ikke er et til et-forhold mellem formerhederne og funktionsenhederne; en formerhed som frontstilling (placering af et led i den danske sætning's fundamentfelt) har både pragmatisk, logisk-semantisk og informationel funktion. Ved at frontstille et led i fundamentfeltet signalerer afsenderen både a) ytringens udsigelsestype, b) det omtalte rum's forankring og c) udsagnets informationelle type: a) Hvilken udsigelsestype hører hedsætningen til: bud, spørgsmål, (avis)overskrift eller assertion. b) Hvilket semantisk-logisk rum gælder hedsætningens udsagn for: et sættrum, et delrum, et samtrum eller et vilkårligt rum i forhold til det tidligere i teksten etablerede rum. c) Er informationsstrukturen generisk, en præsentation, en tilføjeelse, en benægtelse eller en identifikation (Togeby 2003 § 135). Læg mærke til at der udover udsigelsestyperne bud, spørgsmål, overskrifter og assertioner, også findes udsigelsestyper over den omtalte situations realitet: generisk, real og irreal. Disse sidste

signaleres ikke ved informationen i fundamentet, men ved informationerne i udsigelsestellet. Det kan stilles op i et skema (Togeby 2003 § 137):

(17)

	Frontstillet information i fundamentfeltet	propositionel information i F	propositionel forudsat inf i F
Kun repræsentationel eller operationel information i F	propositionel frensat inf i F	propositionel frensat inf i F	propositionel frensat inf i F
verbaltud: BUD: <i>Sået ham på mit Forældel, tag lige saa mange Skilinger, du vil.</i>	ubestemt nominal: SÆTRUM: generisk, modal. Iktiv: <i>En løg er et rovyr. Aldi i en gammel have lå der ...</i>	bestemt nominal DISTALT SAMRUM: <i>Nå skulle det være sur med at gå arvider for ...</i>	
Finl fleksiv: REALITETS-SPØRGSMAAL: <i>Er du mart? In-ord: ELEMENTSPØRGSMAAL: <i>Hvem leder I efter?</i></i>	metonymisk bestemt nominal: DELRUM, rumbygning: <i>I urtidslagene komau vasket/ blev.</i>	bestemt nominal PROXIMALT SAMRUM: <i>Hun var så deilig ude på landet.</i>	
substantiv: AVISOVERSKRIFT: <i>Datter må lære at leve uden mor.</i>	forgrundt bestemt nominal: KON-PUKST RUM med modstilling: <i>Han løbe - hun vandt.</i>	tryksvagt der VILKÅRLIGT RUM: <i>Det var så dejligt ude på landet.</i>	
andre udsigelsestyper	assertioner		

Samme informationelle funktion kan i forskellige kontekster signaleres ved forskellige formerheder. Hvad der er forgrund i en sætning kan signaleres ved fordelingen af sætningstryk og ordstilling (understregel): *Jeg kender ham ikke og jeg kender ikke ham (der),⁷ ved frontstilling: *Han kender jeg, og ved den særlige sætning-konstruktion kløvning kan det kommunikeres at der ikke er nogen forgrund og sigte: *Det er ham jeg kender.***

De forskellige sætninger har alle forskellig informationel funktion som man kan se af følgende opstilling hvor [...] angiver det benævnte emne, understregning forgrund, og den efterfølgende sætning sigtel med ytringen:

- (18) a) *[Jeg] kender ham - for han bor i nærheden tilføjeelsesudsegn*
 b) *[Jeg] kender ham (der) - han er ikke så striks modsitlingsudsegn*
 c) *[Hans] kender jeg - det er min onkel mennesktil i proximalt samtrum*
 d) *[Det] er ham jeg kender] - så de andre spørger vi ikke identifikationsudsegn*

Kløvning er en formerhed der kun bruges til at signalere en bestemt informationel funktion, nemlig konkluderende udpegning (og ikke fremhævelse med modstilling). Jeg ser her bort fra eksempler som: *Det er med dyb sorg, vi må meddele ...* som er en sekundær retorisk (mis)brug af kløvning-konstruktionen (Hansen 1995 s. 139). I en kommunikationssituation er kløvning en funktion, som elstet ikke omtales her:

tonsination hvor modtagerne kun mangler oplysning om rollen X i den omhandlede situation, og også kender mængden af de emner der kunne udfylde denne X-rolle, udpeger afsenderen den (eller dem) udsagnet gælder for, med den logiske følge at det ikke gælder for de andre fra den kendte mængde, som så kan gøres til et nyt emne. Kløvnings kan således kun bruges i disse særlige situationer, og kan kun have denne særlige funktion.

Man kan nu spørge om kløvning da betyder det samme som ordet *kun* der jo logisk set også betyder 'den og ingen andre'. Men det gør kløvning helt klart ikke, for man kan godt have *kun* i kløvnings: *Det er kun ham jeg kender*. Forskellen i betydning mellem kløvning og *kun* er netop informationel (Nøkke 1982 s. 131):

(19) *Brigitte taler kun fransk*

REKUSSETTELSE: 'Brigitte taler ikke noget andet sprog end fransk.'

MEDDELT FORUDSETTELSE: 'Brigitte taler fransk.'

KONKLUSSION er modsat siget med sætningen uden *kun* (= forudsættelsen). Fx: 'Han er ikke sprogegevet.'

Det er fransk (at) Brigitte taler

REKUSSETTELSE: 'Brigitte taler fransk.'

MEDDELT FORUDSETTELSE: 'Brigitte taler ikke noget andet sprog end fransk.'

KONKLUSSION er lig med siget med forudsættelsen: 'Prøv ikke at tale engelsk med hende.'

Litteraturliste

- Andersen, Th., U. H. Petersen & F. Smedegaard (2001). *Sproget som ressource. Dansk systemisk funktionel lingvistik i teori og praksis*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Den Danske Ordbog* (DDO) (2004-2006). København: Det danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Gettrup, H., M. Herslund, J. Pedersen, A. Schnack (1986). *Sprog og tekst. Studiebog i sagtekstanalyse*. Romansk Institut, Københavns Universitet.
- Halliday, M.A.K. (1994). *An introduction to Functional Grammar, second edition*, London: Edward Arnold.
- Hansen, E. (1983). *Det Pleonastiske Al. Danske studier 1983*, København: C.A. Reitzel.
- Hansen, E. (1995). *Sætningskløvning i moderne dansk. Danske studier 1995*, København: C.A. Reitzel.
- Hansen, E. & L. Heltoft (mannus, 2007). *Grammatik over det Danske Sprog BD.1. Kapitel II. Roskilde.*
- Holm, L. (2007). *Fra ord til sætning til tekst – tekstlingvistik i danskfaget*, København: Dansk lærerforenings forlag, 46f.
- Marin, J.R. & D. Rose (2003). *Working with Discourse. Meaning beyond the clause*, London: Continuum.
- Nøkke, H. (1983). *Les adverbes paradigmatiques: Fonction et analyse. Revue Romane numéro spécial 23 1983*, København: Akademisk Forlag.

Nøkke, H. (1984). *Clefting in Danish?*, *NyS 14, Topics in Danish Syntax*. København: Akademisk Forlag.

Nøkke, H. (1994). *Informationsstruktur – med fokus på fokus. Hennes. Journal of Linguistics 13*, Århus: Det erhvervsproglige fakultet, Handelshøjskolen i Århus.

Telerman, U., S. Hellberg, E. Andersson (1999). *Svenska Akademiens grammatik 4. Sæts- og meningar*, Stockholm Svenska Akademien, 37 § 38.

Thrane, T. (2001). *Sikke et ord. Hennes. Journal of Linguistics 27*, Århus: Det erhvervsproglige fakultet, Handelshøjskolen i Århus, 85-137.

Thrane, T. (2003). *Breakstructures. Journal of Linguistics 39*, Cambridge: Cambridge University Press, 327-372.

Togebj, O. (1993). *PRAXT. Pragmatisk tekstteori 1-2*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Togebj, O. (2003). *Fingrer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*. København: Gad.

Vikner, C. (1973). *Quelques réflexions sur les phrases clivées en français moderne, i Extrait des Actes du 5ème Congrès des romanistes scandinaves, Turki 6-10.8.1972. Annales Universitatis Turkuensis B 127*, 1973.